

Filosofie útěchou?

Ve své Romantické vědě si Rádl hned na prvních stránkách posteskl nad často neuvěřitelnou nekritičností vědeckých spisů. „Jak jest možno na př., aby si filosof, píšící o Kantovi a oceňující jeho význam, nebyl jasný o takové prosté otázce, byli-li Kant metafysikem či nic?“ A přece jsou názory v této věci diametrálně protichůdné. „Jestliže jsou možny takové rozpory o elementárním obsahu knihy nějakého myslitele, jak jest možno se dohodnouti o pravém smyslu všelikých temných míst jeho nauky?“ Přehlédneme-li dnes po více než dvaceti letech posudky a komentáře Rádlový „Útěchy z filosofie“, napsané v letech 1941-1942, rozšiřované koncem války v opisech, vytištěné po prvé 1946 a vycházející nyní (v Mladé frontě) již ve čtvrtém vydání, přímo se nám vnucuje stejný dojem. Nejde ovšem o to, že by byl Rádla nikdo nekritizoval; opak je pravdou. Jenže všechny ty kritiky (nebo, nemáme-li hned od počátku odpuzovat svou netolerantností, alespoň jejich většina) trpí nekritičností svého kritizování, byť v různé míře.

Nejzávažnější a filosoficky nejvypracovanější kritiky Útěchy (3 texty J. Patočky, Naše doba 1946, č. 8, Kritický měsíčník 1947, č. 7-8, Křesťanská revue 1947, č. 7; text B. Komárkové, Křesťanská revue 1947, č. 2) se shodují v tom, že Rádlovu knížku chápou jako ústupek a snad i ústup od dříve sledované linie, i když v konkrétním hodnocení najdeme velkou odlišnost. Komárková, i když nechce poslední Rádlovu knihu přijmout jako porážku jeho dřívějšího úsilí, vidí krok zpět v jeho pokusu o syntézu, o systém, jehož logické výstavbě je obětováno vše, co se tam nevešlo, i věci nejpodstatnější. Ztracen je podle ní zejména důsledný metafysický dualismus (a Komárková má na mysli dualitu stvoření a Stvořitele); „v Útěše přemohl Rádla Aristoteles“. Proto prý Útěcha přináší méně pozitivního řešení než Dějiny filosofie. Patočka naproti tomu vidí, že „Rádl se pokusil říci prostě a souhrnně všechno to, co v něm po dlouhá léta žilo a zápasilo“. I když všechny motivy, jež v knížce vystupují, jsou známy ze starší Rádlový tvorby, přece „je tato knížka něčím docela novým – nikdy dosud Rádl filosof přírody, Rádl moralista a theolog, Rádl filosof ducha nepromluvili najednou tak naplno“. „Nejstarší a poslední Rádl se tu stejně přihlásili o slovo.“ V jiné recenzi však Patočka poznamenává, že Útěcha „nedává to, co Rádl filosoficky chtěl, v jeho pravé podobě, konformním filosofickým methodám a zvyklostem, nýbrž pouze jako náhražku, zpověď“. Myšlenka Rádlem vyjádřená je prý rozhodně hluboká; ale „je kupodivu, že to není myšlenka Rádlová, že tento bývalý bouřlivák a hlasatel neindividualističtějšího pojetí vědy, který měl osobních myšlenek a nápadů až přes míru, skončil tím, že pověděl svými slovy to, co považuje za stále živé na klasické platonsko-aristotelovské metafysice“.

Bylo by nepochybně dobře podrobněji se zabývat nejen uvedenými kritikami (ve všech jejich aspektech), ale vůbec celým předivem reakcí na Rádlovu knížku. Kniha se hodně četla; u nás nebývá zvykem, aby filosofická knížka vyšla ve dvou letech třikrát. Kdo ji kupoval? Kdo ji četl? Ale nadto nás musí zajímat: komu byla vlastně určena? Pro koho ji Rádl psal? V předmluvě čteme, že Útěcha má být vyznáním Rádlový lásky k filosofii, chválou a důvěrnou obranou filosofů, Rádlovým filosofickým odkazem. Její autor ji psal „pro vlastní potěšení“ a „v závětrí světských starostí“; odloučen těžkou nemocí od světa, nevěděl, co se venku děje – a nevěděl také, co bude s rukopisem. Můžeme za těchto okolností a proti svědectví samotného Rádla předpokládat, že „knížka chce mluvit lidsky k lidem, chce se jim upřímně vmluvit do mysli a do srdce, způsobit, aby se zamyslili ti, kdo se jinak nezamýšlejí, protože mají málo příležitosti a málo možností zabývat se posledními lidskými otázkami“?